

Paikannimet Helsingin seudun asutushistorian tutkimuksessa

KEPSU, SAULO (2005). Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1027. 255 s. SKS, Helsinki.

Yhteisölle merkityksellinen paikka on aina saanut nimen. Maantieteellisestä kontekstista riippumatta paikat yksilöidään eri kielissä ja kulttuureissa käyttäen paikannimiä, toponymiejä. Paikannimet ovat itsestäänselvästi olleet kielentutkimuksen kohteena, mutta paikannimiä on tutkittu myös muun muassa antropologiassa, kirjallisuudentutkimuksessa, historiatieteessä ja maantieteessä. Sekä kielitieteen että maantieteen paikannimistöntutkimusta on yhdistänyt etymologinen tai luokitteleva tutkimusote sekä keskittyminen varhaista paikallishistoriaa ilmentävän nimistön kartoittamiseen (Vuolteenaho & Ainiala 2005: 4–11).

Saulo Kepsun tutkimus Helsingin ja Vantaan vanhasta paikannimistöstä edustaa kielitieteellistä nimistöntutkimusta ja yhtä sen perinteistä haaraa eli etymologioivaa, asutushistoriallista tutkimusta. Perinteisyyttä ei tässä kuitenkaan tule ymmärtää kielteisesti: myös suurta yleisöä kiinnostavalle tutkimukselle asutushistoriasta ja nimistön alkuperästä on sijansa. Näin on ainakin silloin, kun työ on asiantuntevaa, luotettavaa ja myös eri tieteenalojen näkemyksiä yhdistävää. Kepsun tutkimus on hyvä esimerkki tällaisesta. Kirjasta kiinnostuneita lukijoita on epäilemättä runsaasti, sillä oman asuin ympäristön menneisyys kiehtoo monia. Lisäksi tutkitut kylien nimet ovat tavallisia nykyisten kaupunginosien niminä ja näin useille tuttuja.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää vanhan Helsingin pitäjän eli nykyisten Helsingin ja Vantaan asutuksen vaiheet perusteellisesti. Pääaineistona tässä ovat paikannimet, tarkemmin sanoen arkistolähteisiin eli 1500–1700-luvun asiakirjoihin ja karttoihin kirjatut nimet. Nimistöä koskevat lähteet eivät kuitenkaan ole niin kattavia ja täsmällisiä, että ne yksin riittäisivät asutushistoriallisten päätelmien tekoon. Varsinkin keskiajan asiakirjalähteet ovat hyvinkin suppeita. Muitakin aineistoja ja tutkimustuloksia on siis tarvittu: maantieteellisiä, kasvitieteellisiä ja arkeologisia. Lähdeaineiston perusteella Kepsu selvittää vanhimman asutuksen sijainnin, laajuuden, iän ja alkupeuran. Laajemman kehityksen hahmottamiseksi hän esittää tätä ennen katsauksen koko Uudenmaan asuttamisen.

Työn pääosa eli Helsingin seudun asutushistorian tutkimus vie noin kolme neljännestä varsinaisesta sivumäärästä. Luvun laajassa aineisto-osassa esitetään artikkelimuodossa jokaisen Helsingin pitäjän kylän synty ja kehitys. Esitys noudattaa vanhojen historiallisten ruotsinkielisten nimien mukaista aakkosjärjestystä: *Baggbölestä* eli *Pakilasta* aloitetaan ja *Övitsböleen* eli *Ylästään* päätetään. Kustakin 45 kylästä esitetään samat perustiedot: vanhojen tonttimaiden sijainti, rajapaikkojen nimet ja sijainti, emäkylät ja tytärykylät, kylän koko, tiedot kylännimestä, osakyläiden nimet, kantatalojen nimet, talojen kehitys, muu asutushistoriallisesti merkittävä nimistö sekä loppupäätelmä kylän asutuksen iästä ja alkuperästä.

Näiden tietojen perusteella Kepsu tekee yhteenvedon seudun asutuksen synnystä ja sen vanhemmasta kehityksestä. Helsingin alue olisi ollut hänen mukaansa rau-

takaudella asumaton ja saanut ensimmäiset asuttajansa Hämeestä toisen vuosituhannen alussa tai jopa hieman aiemmin. Vanhimmat hämäläistalot olisivat olleet Espoon Pitkäjärven tuntumassa Hämeenkylässä. Lähinnä Sveanmaalta tullut ruotsalaisinvaasio alueelle olisi puolestaan alkanut 1200-luvun alkupuoliskolla ja kestänyt noin sata vuotta. Tärkeitä reittejä tämän asutuksen leviämässä ovat olleet Vantaanjoki ja Suomenlahden sisävyäly.

Jo keskiajalla vähäinen suomalaisväestö sulautui lähes kokonaan ruotsalaistulokkaisiin. Tämä jätti jälkensä myös paikannimistöön: moni paikka sai ruotsinkielisen nimen, joka saattoi syrjäyttää vanhemman suomenkielisen nimen. Suomalaisperäiset paikannimet ovat siis kuskakin kylässä ruotsalaisia nimiä vanhempia.

Asutushistoriallisten päätelmien teossa keskeisimmällä sijalla ovat asutusnimet eli kylännimet ja talonnimet. Ne edustavat myös vanhinta nimikerrostumaa. Kaikki kylännimet eivät tosin ole alkuperäisiä vanhoja nimiä, sillä joskus vanha nimi on voinut korvautua uudella (esim. *Domarby*, *Forsby*, *Kyrkby*). Vanhaa nimeä ei tällöin välttämättä tunneta.

Kaikkiaan kylännimistä suomalaisperäisiä nimiä on huomattavasti ruotsalaisperäisiä nimiä vähemmän. Suomalaisperäisiä nimiä ovat selvästi suomalaisasuiset (esim. *Kånala*, *Hoplaks*) tai myöhemmin ruotsalaistuneet nimet (esim. *Lappböle*, *Meilby*). Esimerkiksi nimen *Konala* lähtöasuksi Kepsu arvelee asua *Konhola*, jolloin nimeen sisältyisi vanha henkilönnimi *Konho*. Nimi sisältyy hämäläisen Akaan pitäjän vanhan Konhon kylän nimeen. Konalan asutus voisi siis olla peräisin tästä kylästä. Kylännimi *Lappböle* (*Lapinkylä*) johtuisi talonimestä – kuten useimmat kylännimet –, jonka taustalla taas olisi *Lappi*- tai *Lappa*-alkuinen luonto- tai henkilönnimi. Ruotsinkielinen kylännimen asu olisi suomenkielistä myöhempi ja todennäköisesti kirjurin muokkaama. Kylän suomalaisesta asutuksesta todistavat niin ikään monet vanhat suomalaisasuiset talonnimet (*Pekko* tai *Pekka* (myöhempi *Petas*), *Niku* ja *Klemo*). Myös *Tali* (*Talvijoki* > *Taljoki*), *Tölö*, *Dickursby* ja *Äggelby* ovat mahdollisesti suomalaislähtöisiä kylännimiä, vaikka niiden alkuperästä ei ole varmuutta. Kylännimi *Töölö* kuuluu nimiryppäeseen, jonka kantanimenä lienee nykyisen Pasilan ratapihan alla olleen järven nimi *Tölö träsk*. Järvennimi olisi alkuaan suomalainen ja mahdollisesti *Työ*-, *Työl*-, *Töyl*-alkuinen. Yhtenä vaihtoehtona on aiemmin esitetty asu *Työläjärvi*, jolloin nimenantomotiivi voisi liittyä järven vaikeakulkuisuuteen.

Ruotsalaisperäisistä kylännimistä useimmat ovat byloppuisia. Vanhimpia ovat skandinaavisen henkilönnimen sisältävät nimet, kuten *Botby*, joka sisältänee henkilönnimen *Bote*. (Kaupunginosan suomenkielinen nimi *Vartiokylä* on käännetty virheellisesti, sillä nimen on ole-

tettu sisältävän vartiotulta merkitsevän *böte*-sanan) Myös *böle*-loppuisia kylännimiä on runsaasti (esim. henkilönnimen *Hokon* sisältävä *Håkansböle* ja lisänimen *Bagge* sisältävä *Baggböle*). *Böle* merkitsee nimessä uudistaloa, ja tämännimiset kylät ovatkin jonkin vanhemman kylän nuorempia osakyläiä tai niiden reviiirille perustettuja. Ruotsalaisperäisiä kylännimiä ovat myös mäki-asutukselle annetut *backa*-nimet (esim. *Bocksbacka*, *Kvarnbacka*), niemessä oleville taloille annetut *näs*-nimet (esim. *Hertonäs*, *Munksnäs*), saarten nimiin pohjautuvat nimet (esim. *Brändö*, *Drumsö*) sekä esimerkiksi nimet *Malm*, *Vik*, *Gumtäkt* ja *Sandhamn*.

Asutusnimistön ohella tärkein lähde asutushistorian tutkimuksessa ovat paikannimien perussanat eli paikkoja luonnehtivat appellatiivit. Tällaisten sanojen levikki voi osoittaa asutuksen leviämisuuntia. Esimerkiksi Uudella- maalla hämäläisestä asutuksesta kertovat nimistössä esiintyvät hämäläiset perussanat, kuten *kolu* 'kivikko, kiviöja', *tarha* 'metsäpelto' ja *töyry* 'pieni mäki'. Kansallisuutta luonnehtivat nimet voivat puolestaan kertoa asuttajien alkuperästä. Esimerkiksi *Häme*- ja *Tavast*-nimet nimet ovat osoituksena hämäläisasutuksen tai -nautinnan laajuudesta. Päätelmiä tehdessä on kuitenkin otettava huomioon se, että kaikki tällaiset nimet eivät välttämättä todista varhaisesta asutuksesta vaan nimet ovat voineet levitä alueelle myöhemminkin, muun nimistön mallin mukaan.

Saulo Kepsun tutkimus Helsingin pitäjän asutushistoriasta on perusteellista työtä. Nimien avulla pystytään asiiantuntevasti – toki arkeologian, kasvitieteellisten ja muiden seikkojen tukemana – selvittämään asutushistoriaa. Antoisimmillaan kirja on silloin, kun lukijalla jo on perustiedot alan tutkimuksesta ja sen termistöstä. Lisäksi kirja on hyvin kaunis. Kuvat ja kartat välittävät havainnollisesti ympäristön muutoksen lähivuosisatojen aikana.

Kirja on innostava lukukokemus. Arkipäiväiset käytönimet muuttuvat hetkessä kiehtoviksi alueen historiaa ja maisemaa kuvaaviksi tarinoiksi. Parhaimmillaan kirja haastaakin lukijansa tarkastelemaan ympäristönsä nimityksiä ja suhdetta maisemaan uusin silmin.

KIRJALLISUUS

Vuolteenaho, J. & T. Ainiala (2005). Urbanin paikannimistön haasteita – kielitieteen ja maantieteen tieteenalatradiatioista arkiseen käyttönimistöön Helsingin metropolialueella. *Alue ja Ympäristö* 34: 1, 4–18.

TERHI AINIALA
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus